

Източната крепостна стена на средновековен град Трапезица (сондажни проучвания 2009-2010 г).

Н. Тодоров

Археологически проучвания в северната част на крепостта Трапезица, провеждани с различна интензивност през последните 10 години, разкриха различни страни от градоустройството, фортификацията и църковната топография на тази втора по значение цитадела на столичния град¹. Изследването на крепостното строителство през този период от разкопките се изчерпи преди всичко с разкриването на Северната кула², Военната сграда³ и Северната порта на крепостта⁴, а в останалите големи участъци по протежението на Източната и Западната крепостна стена, разкопките бяха спорадични и с прекъсвания, тъй като се оказаха свързани, с консервационно-реставрационни дейности⁵. Разкриването на фортификационните съоръжения не можеше да се осъществи без участието на специализирани екипи алпинисти и значителен брой работници, необходими за изсичане на растителността, осигурени едва през последните няколко години по програми за социализиране на обекта⁶. Независимо от всички тези обстоятелства и трудности ръководителят на археологическия екип, разкриващ северната част на крепостта, планира и осъществи целево изследване на крепостните стени в един участък на Източната крепостна стена, където след изсичане на растителността бе заложен дълъг сондаж, който включваше разрез на фундамента на стената и доведе до разкриване в протежение на 20 м на сектор от външното ѝ лице⁷.

-
- ¹ **Тотев, К.** Археологически проучвания на средновековния град Трапезица – Северна част (2007-2010). – “Българско средновековие: общество, власт, история” Сборник в чест на проф. д-р Миляна Каймакамова. София, 2013, 572-589; **същият:** Археологически проучвания на средновековния град Трапезица – Северна част (2010-2016). – В: Сб., “Културни мостове. Минало и съвремие”, по случай 30-годишнината от създаване на ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев” към СУ”Св. Климент Охридски”. (под печат)
 - ² **Дерменджиев, Е.** Северна кула и Северна порта. – В: Археологически проучвания на средновековния град Трапезица. Сектор Север. Т. I. В. Търново, 2011, 17-75
 - ³ **П.Караалиев.** Военна сграда, Западна крепостна стена, Железарска работилница. – В: Археологически проучвания на средновековния град Трапезица. Сектор Север. Т. I. В. Търново, 2011, 117-157.
 - ⁴ **Тодоров, Н.**, Нов шрих към възстановка на Северната порта на крепостта Трапезица. – В: Известия на националния исторически музей. ТОМ XXVIII, София 2016.
 - ⁵ **Тодоров, Н.** История на проучванията на фортификацията на крепостта Трапезица. – Сб. Международна научна конференция „ Царевград Търнов и Второто българско царство в средновековния свят” , Велико Търново, 26-28 октомври 2015 г.
 - ⁶ **Тотев, К. и кол.** Археологически разкопки на обект “Средновековен град Трапезица- сектор Север” - Археологически открития и разкопки през 2009 г., София, 2010, 495 – 498. **Тотев, К. и кол.** Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица – сектор Север” във Велико Търново - Археологически открития и разкопки през 2011, София, 2012, 416-419. **Тотев, К. и кол.** Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица – сектор Север” във Велико Търново АОР през 2012, София, 2013, 392-394; **Тотев, К.** Археологически наблюдения на средновековен град Трапезица във Велико Търново по време на реализирането на проект ”Изграждане на подпорна стена, художествено осветление и туристическа инфраструктура до историческия резерват Трапезица” АОР през 2013, София, 2014, 493-496; **Тотев, К.** Археологически наблюдения на средновековен град Трапезица във Велико Търново по време на реализирането на проект ”Изграждане на подпорна стена, художествено осветление и туристическа инфраструктура до историческия резерват Трапезица” АОР през 2014, София, 2015, 656-659.
 - ⁷ За възможността да използвам наблюденията и материалите от тези разкопки благодаря на ръководителя на проучванията Константин Тотев.

Основната цел на извършените разкопки е да се внесат ясноти, както за фортификацията, така и за градоустройството в тази част на хълма. При работата се откриха няколко основни задачи. Преди всичко да се формулират основните параметри при изследване на крепостното строителство на хълма (техника на изграждане, крепостни съоръжения – кули, порти, контрафорси и др.) и възможности за периодизация, въз основа на извършените наблюдения и открития подемен материал. Да се изяснят посоките на уличното трасе (ако има такова) покрай Източната крепостна стена в рамките на Дворцовите сгради и по-късното ограждане на ансамбъла около църква № 2. Не на последно място стои въпросът дали на източния склон на крепостта има жилищен квартал.

По време на разкопките (2009 - 2010 г.) ми беше възложено пряко да ръководя проучванията в сондажа, ситуиран между крепостната стена и скалния венец, върху който е разположен централният площад на крепостта и новооткритата църква № 19.8. Направеният изкоп е с дължина – 11 м.; ширина – 2,5 м. и дълбочина – 2,1 м. Той попада в квадрати с №№ 25; 25-и, с приблизителна площ 30 кв.м. (обр.1)

Проученият участък представлява разрез източно и западно от лицата на крепостната стена, чрез който се установиха технологията на градеж и габаритите на стената.⁹ (обр.3) При изчерпване на пластове пред вътрешното лице на крепостната стена се констатира, че тя е изградена с хоросанова спойка, фундирана върху дебел блокаж от ломени камъни, премесени с жълто-кафява пръст. Теренът между вътрешното лице на крепостната стена и скалния венец е със силен наклон на изток и е насипан с жълто-кафява пръст, тънък тракийски пласт, средновековен пласт и подравнен със суперструкцията. Направените наблюдения дават фактологичен отговор на въпроса, свързан с отводняването и липсата на отводнителни съоръжения по южното протежение на Източната крепостна стена. За разлика от южната част на хълма Трапезица, където барбуканите са заложени още в основата на крепостна стена, тук в сондажа вероятно са били на нивото на средновековния терен и суперструкцията. Всъщност конструктивно това е сполучливо решение, тъй като то се оказва по-лесно за изпълнение, пестейки време и материал на строителите. Явно нишите между скалния венец и вътрешното лице по цялото протежение на Източната крепостна стена са изпълнени по този начин.

Разкопките в сондажа предоставиха нови стратиграфски данни, които за пореден път потвърдиха липсата на рановизантийски пласт в крепостта.(обр.2) При стратиграфските наблюдения се проследи, че средновековният пласт е пресечен от друг, с жълто-кафява пръст, вероятно фиксиращ етап от ремонта на крепостната стена. Пластът е с дебелина до 0,3 м., но в него не се откриха находки, което възпрепятства сигурната датировка. Последният, най-дълбок пласт, служещ за основа на вътрешното лице на крепостната стена, е от жълто-кафява трамбована пръст с дебелина до 0,5 м. В него не се разкриха материали и находки. В профила на вътрешното лице се установи, че върху въпросния пласт е изграден блокаж от едри ломени камъни, споени с хоросан, с дебелина до 0,9 м. Непосредствено върху блокажа е положен и първият ред от суперструкцията на крепостната стена, запазен на 0,5 м. във височина. Установи се също, че вътрешното лице е изградено от средни по размер ломени камъни, положени почти водоравно, и споени с бял хоросан.(обр.4) Дебелината на куртината, фиксирана в участъка на сондажа е 2,3 м.

⁸ Разкопките се проведеха с ученици, студенти, работници и двама алпинисти.

⁹ Първоначални резултати виж: **Тотев, К. и кол.** Археологически разкопки на обект “Средновековен град Трапезица- сектор Север”. - АОР през 2009 г. София, 2010, 495 - 498.

В профилите на сондажа ясно се разчитат три неизвестни до момента пласта. След изчерпване на хумосния слой и насип, с дебелина 0,06 - 1 м., по цялото протежение на изкопа се достига до средновековен пласт (XIII-XIVв., с дебелина до 1,2 м), наситен със средновековна керамика. В западната част на същия пласт е засечено и разчистено едно погребение, вероятно от XIV в.¹⁰ Гробът е вкопан непосредствено в средновековния пласт, като инвентар в гробната яма не бе открит.

Освен многобройния керамичен материал, находките от разкопките са най-разнообразни: желязно налче, 2 бр. глинени прешлени, 3 бр. железни халки, шпора, връх от стрела, железен нож, 2 бр. железни токи, напръстник. Нумизматичният материал включва 6 медни монети: 1 монета на цар Иван Александър с Теодора (1348 г. - 1317 г.), открита пред външното лице на Източната крепостна стена; 1 почти обезличена монета на Палеолозите от XIII - XIVв., намерена в сондажа на дълбочина 0,3 м.; 1 също обезличена монета от 30 - 40-те години на XIII в., открита в сондажа на дълбочина 0,2 - 0,4 м.; 1 монета на Михаил VIII Палеолог (1261 – 1282 г.), намерена в сондажа на дълбочина 0,6 – 0,8 м. и една Латинска имитация от първата четвърт на XIII в., открита в сондажа на дълбочина 0,6 - 0,8 м.

Някои от разкритите материали са отмити от централния площад на крепостта, тъй като в най-източната част на сондажа липсват находки. При изчерпването на пласта не се установиха следи от дървена платформа или друго съоръжение, служещо за изкачване до бойната пътека на крепостната стена. Не бяха засечени и сигурни следи от жилищно строителство. Изключение прави един ред от четири ломени камъка, отстоящи на 1,5 м. от вътрешното лице, подредени в линия с дължина 1,2 м. Този зид (?) продължава в северния профил, а на юг е прекъснат от погребение. Структурата, наподобяваща зид с дебелина 0,45 м., засега остава с неизяснен характер, като не е сигурно дали става въпрос за жилищна постройка. Не е изключено този зид да е служил за подпора на дървено скеле, използвано при ремонта на крепостната стена.

При разкопките се разчисти външното лице на Източната крепостна стена в протежение на 20 м., което е нанесено на общия план на крепостта. ¹¹ Външното лице на разкрития участък от крепостната стена е оцеляло на височина 0,2 м. - 0,4 м, като на места зидарията е изцяло пропаднала. В някои участъци добре личат поправки (преиззиждания с калова спойка), които се отличават от зидарията на хоросан с това, че не следват хоризонтален ред, а са хаотично поставени с ясно изразени вертикални фуги. (обр.5)

В рамките на сондажа извън външното лице на стената и на скалния венец бяха намерени значително количество керамика и няколко монети. Тях не коментирам и не включвам в настоящото изследване, тъй като поради стръмния склон археологическите материали са отмити от по-високата част и по-конкретно от терена около църква №19.¹² Използването на подобен материал за изводи и анализи, може само да компрометира хронологията и да подведе проучвателите при изграждане периодизацията на крепостното строителство.

Опитите за изясняване на градоустройството в тази северна част на крепостта не дадоха категорични резултати и към момента е възможно да бъдат направени само някои

¹⁰ Гроб №1 е ориентиран посока изток-запад, костите са в анатомичен порядък със скръстени над гръдния кош ръце.

¹¹ **Тотев, К. и кол.** Археологически разкопки на обект “Средновековен град Трапезица- сектор Север”. - АОР през 2009 г. София, 2010, 497.

¹² Такъв характер има една много рядка находка, открита в западния край на сондажа, която не може да не отбележим. Става въпрос за арковидна смалтова плочка от диадема с пол. инв. № 12/20.08.2011 г.

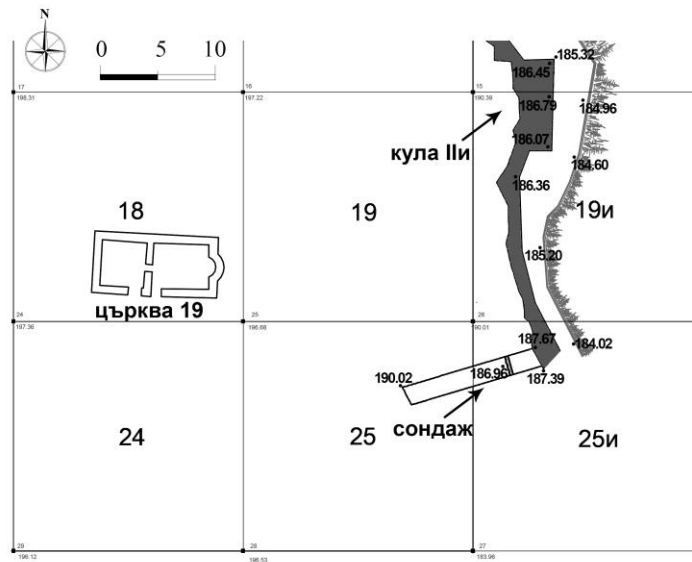
предварителни изводи. Все пак в резултат на извършените стратиграфски наблюдения от сондажните разкопи на източната крепостна стена в този участък най-общо отнасят строителството ѝ в първата половина на XIII в.

Въпреки голямата площ на терасата, където е разположен централният площад на крепостта и църква № 19, теренът не е използван за жилищно строителство, тъй като не се установиха конкретни структури. Не е изключено терасата, източно от църква № 19, да е използвана за комуникация и преминаване на улично трасе от Северната кула и Дворцовите сгради към Дворцовия площад и южната част на крепостта. По този начин се решава един логистичен проблем по цялото протежение на Източна крепостна стена. Разкритите две бойни кули и преминаващото покрай тях улично трасе дават възможност за бързо предвижване на хора и оръжие от улицата към бойната пътека.

Списък на илюстрациите

1. Ситуационен план на сондажни проучвания при Източната крепостна стена
2. Надлъжен разрез на сондажни проучвания при Източна крепостна стена
3. Поглед от запад
4. Вътрешно лице на крепостната стена
5. Участък от Източната крепостна стена

Ситуационен план
на сондажни проучвания при Източната крепостна стена

Надлъжен разрез
на сондажите проучвания на ИКС

